

emberből állna. A világ mértéke azonban a középszer, az átlag. Ennek fokozása jó középszerré, jó átlaggá, ami éppen az iskola legelőbb hivatása, mindenesetre többet ér az egyéni kiválás szempontjából is, mint a nagy koncepciókra, ideológiákra való helyezkedés, mert ezek a tömegek kezébe jutva rendszerint csődbe viszik a világot. Hová lett volna a világ, ha Platon Állama alapján rendezkedik be? De az Egyház, érzéke lévén az átlaghoz, megszervezi a középkori társadalmi hierarchiát, amelyben a platonai társadalmi tagozódás elvei tükröződnek ugyan, csak hogy az emberi átlagnak igényeihez szabva. Így vagyunk a nevelésben is. A munka s különösen az apró munka olyasmi, amit lehet tanítani és eltanulni: nincs népi szellemhez, politikai rendszerhez vagy társadalmi feltételekhez kötve. Nyilván ezért hatottak nálunk is azok a pedagógiai rendszerek legtartósabban, amelyek ezt az apró munkát tették alapelvükké: a jezsuitáké és Herbarté. A nagy koncepciókat ellenben nem lehet soha teljes sikerrel átvenni. Mint ahogy az idegenből kölcsönzött politikai vagy társadalmi koncepciók sohasem kovácsolnak egy népet össze, úgy az iskolai élet tartományában is az iskola gyakorlatán kívül eső eszmények és elvek szerint való igazodás előbb-utóbb szükségképpen az iskolai munka pangását idézi elő. Ez az a tanulság, amelyet a jezsuita és a herbarti pedagógia szemléletéből magunknak napjainkra nézve levonhatunk. Ebben is, mint mindenütt és mindenkor a világon, igaz marad a goethei bölcsesség szava:

Das ist der Weisheit letzter Schluss:
Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss.

Azzal az óhajttással, bár mielőbb megszületné az a pedagógiai elmélet, amely ismét egészen az iskola testére van szabva, Társaságunk mai, 49. nagygyűlését megnyitom.

Prohászka Lajos.

A MUNKAKÖZÖSSÉG ELVE A NEVELŐ OKTATÁSBAN.¹

Nemzetünk jövőjébe annál bizakodóbban tekinthetünk, minél inkább megalapozzuk nemzeti, valláserkölcsei, értelmi és testi nevelésén felül valamennyi tagjának munkakedvét, munkaszeretetét és a közösség tettekéhez szolgálatának vágyát. Hogy ezt megvalósíthassuk, az iskola belső életét úgy kell kialakítanunk, hogy állandóan erőteljes nevelő hatással legyen a benne élő és fejlődő közösségre, mint egészre, és minden egyes tagjára, mint az egésznek alkotó részére.

¹ Rendes tagsági székfoglaló előadás a Magyar Paedagogiai Társaság 1940. december 21-én tartott felolvasó ülésén.

A mai iskola a gyermeket a szülői házból a tanulók lelkes társadalmának gondozott, derűs otthonába hívja. Arra törekszik, hogy örömteljes munkával boldogan eltöltött tanulóévek után életvidám, nyíltszívű, becsületes, munkaszerető, testben-lélekben egészséges nemzedéket adhasson a hazának, felvértezve annak az életküzdelemnek megvívására és ránevelve annak a nemzetfenntartó feladatnak megoldására, amelyet őseink vérével és munkájával megszentelt magyar rög és magyar nemzeti közösség mindannyiunktól megkövetel és amelyben mindannyiunknak szívvel-lélekkel, minden erőnkkel és képességünkkel, a közösség gondolatának átfogó megértésével, áldozatos lélekkel, tetteképpen részt kell vennünk.

A nevelés folyamán általában kétféle alapelv szerint gyakorolnak hatást az emberek.¹ *Negatív* akkor, amikor megfélemlítéssel, visszariasztással és tilalomfával óhajtának eredményt elérni. Ilyen légkörben a tanuló fél a következményektől és engedelmes, — de gyakran úgy, hogy elfojtja, vagy rejtett útra tereli természetes cselekvési ösztönét. Az így nevelt gyermek az élet legsúlyosabb kérdéseiben, sajnos, igen gyakran nem találja meg a helyes megoldást.

A másik a *pozitív* irányú alapelv. Ez pedig nem más, mint a cserkészlet minden ténykedésének és törvényének pozitívuma, amelynek elseje: A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond. A nevelő munkája csak akkor lehet tudatos és célravezető, ha valóban ismeri tanítványait, jó és rossz tulajdonságaikat egyaránt. Megismeri pedig, ha félelemmentesen olyannak mutatkozik, mint amelyen: ahogyan érez és gondolkodik, ahogyan örül és elégedetlenkedik, ahogyan adott esetben cselekszik, ahogyan résztvesz a közös munkában. Meg kell tehát teremtenünk azt az éltető légkört és egészséges szellemet, amely az őszinte, az életvidám, a daloslelkű, a bátran megnyilatkozó, a cselekvő és alkotó gyermek lételeme. Meg kell valósítanunk a nagy világ keretében azt a kis világot, amely a gyermek életterülete: az élet- és munkaközösség világát.

A korszerű iskola a tanulók egymásmellettsége helyett a tanulók közösségének kialakítására törekszik. Az iskolai élet minden mozzanatában az iskolai közösség *tevékeny* részesévé teszi a tanulót. A közösség keretében eleven erejének kifejlesztésére nyújt megfelelő területet. Arra törekszik, hogy megszüntesse a tanulók passzív magatartását, amit Busch Vilmos német humorista közismert rigmusában így jellemez:

Wenn alles schläft, und einer spricht,
dann heisst mann dieses Unterricht.

¹ G. Schaub: Mehr Erziehung. (Basel)

A mai idők formanyelve a közös cél felé töre mendületes, megértő együttcselekvés: a munkaközösség. Erős nevelőhatását semmivel sem pótolhatjuk, legkevésbé azonban a pusztá szóképzetekre támaszkodó tanítással. Szükséges tehát, hogy az iskola egész életét a közösség gondolata telítse. Hogy ez az elméleti elgondolás a polgári iskolai Tanterv keretében és az Utasítások szellemében miként valósítható meg a *tanítási órában*, annak levétítését a munkatársaimmal¹ folytatott évtizedes gyakorlat folyamán eszközölt tanulmányok, megfigyelések és leszűrt tapasztalatok ismertetésével kísérlem meg.

A tanítási óra valójában akkor kezdődik, amikor a tanár a részletes tanmenet szerint az illető órára készül. Ez a súlyosan felelősségteljes munka széleskörű tudás, világos céltudatosság, feltétlen tájékozottság, gyermeklélektani ismeret, kiváló pedagógiai és gyakorlati érzék, kellő megértés, a tanári lélek kiegyensúlyozottsága, harmóniája és derültsége, mindenkifölött pedig nagy gyermek-szeretet nélkül alig oldható meg. A tanítási óra lefolytatását a tanár óravázlatával készíti elő. Ebben rögzíti le röviden, egyszerűen, áttekinthetően a kitűzött anyag feldolgozására és a vele szorosan kapcsolatos nevelő munkára vonatkozó miért—mit? miért—hogyan? és mivel? kérdések feletti elmélkedésének eredményét: *a munkatervet* és *a munkamenetet*. A munkaterv általánosságban a már feldolgozott anyag számonkérésére és a továbbhaladás szakaszára oszlik, utóbbi pedig az új anyag feldolgozására és a gyakorlati életbe helyezésére, végül a feldolgozott tanítási anyag begyakorlására és elmélyítésére szánt feladat kijelölésére tagozódik. Súlyos feladata a tanárnak az, hogy a tanítási óra 50 percében a fentiek szerint tervbevetett tennivalókat célravezetően elintézhesse és a felmerülő nehézségeket sikeresen legyőzhesse.

A *beszámoló* nevelői, tárgyi és a tanárt kellően tájékoztató szerepe felbecsülhetetlen értéket jelent az iskola egész embert formáló munkájában. Elsősorban a kötelességteljesítésre nevelés fontos eszköze. Ezért bármivel bízzuk meg a tanulót, bármilyen tennivalót adunk is neki — azt számonkérés nélkül ne hagyjuk. A számonkérés rendszertelensége, felületes lebonyolítása, vagy épen elmaradása súlyos pedagógiai bűn: a tanulók munkakedvének fokozatos ellanyhulására, kötelességének elmulasztására, végül csalásra és hazudozásra neveli. Megnyitja a lejtőre vezető utat. Felkelti a társadalmi rendet bomlasztó keserű gondolatot: nem kell és nem érdemes dolgozni, úgysem értékelik a munkát és a kötelesség lelkiismeretes teljesítését. A tétlen vagy tervszerűtlenül foglalkoztatott gyermek ugyanolyan veszedelmek felé megy, mint a felnőtt munkanélküli. Megszokja a tétlenséget, elveszti önbizalmát, vállalkozó kedvét s végül arra eszmél, hogy bár nyomom-

¹ Budapesten, a IX., mesterutcai polgári iskolában.

rogva, mégis megél. Ilyen körülmény kitenyészti a hanyag, a bukdácsoló, a javítóvizsgákon átvergődő és az iskolát gyakran változtató tanuló típusát. A következetes és pontos számonkérés tudatában lévő tanuló azonban tart azoktól a reá nézve kellemetlen következményektől, amelyek a kötelességmulasztásnak elkerülhetetlen velejárói és elvégzi azt, amivel megbízták, aminek elvégzésére utasítást kapott. A számonkérésnek ez a formája azonban a kötelességre nevelésnek csupán *külső eszköze*.

Magasabb rendűvé tehetjük a számonkérést, ha a kijelölt munka elvégzése tényén felül élénk érdeklődéssel a munka minőségét is számbavesszük. Ekkor a tanulóban a külső kényszer nyomását felváltja az igyekezet, a buzgalom, a becsvágy ereje, a jó osztályzatra törekvés.

Eszményi magaslatra emelhetjük azonban a számonkérést, ha a szorongás dermesztő légkörétől mentesítjük, ha nyomasztó voltát az öröm érzése váltja fel, ha az óra beszámoló részében életet fakasztó együttműködés keretében kellő értékeléssel csokorba kötjük a tanulók összességének lelki és értelmi virágait, amelyeket igyekvéssel, szorgalommal, kitartással növeltek és hoztak az iskolába.

Hogy irányvonalunkat a kötelességteljesítésnek ilyen eszményi magaslatra felé beállíthassuk, tekintetbe kell vennünk azt, hogy a céltudatos beszámoló egymással kapcsolatban lévő négy tényezőnek a függvénye: gondoskodnunk kell arról, hogy a tanuló kötelességét valóban teljesíthesse, és arról a közösség munkába állításával be is számolhasson, gondoskodnunk kell a beszámolóból eredő további tennivalók végrehajtásáról és a teljesített munka értékeléséről. Vizsgáljuk meg ezeket a tényezőket közelebbről:

a) Az előző órában teljesített ismeretszerző munkával lehetővé kell tennünk azt, hogy a tanuló szóbeli leckéjét otthon értelmesen megtanulhassa, kijelölt írásbeli feladatát otthon megoldhassa, és ebben a sikeres munkában örömét is lelje. Az a tiszta öröm, amelyet a munka és a munka sikere kivált, a munkaszeretetnek a bölcsője. Ne tegyük tehát a munkát robottá, hanem kedves, örömteljes munkává. Ne a megfélemlítés, hanem a munkában rejlő öröm készítse a tanulót kötelességének pontos teljesítésére. A kötelességteljesítésre nevelés munkája azonban ezzel nem ért véget.

b) A tanulóknak elvégzett munkájáról be kell számolnia, mégpedig önállóan, tanári mankó nélkül. Oda kell hatnunk, hogy az osztályközösség érdeklődéssel kíséresse a beszámolót. Ezt pedig elérjük azzal, hogy munkaközösségbe állítjuk az osztályt.

A tanuló benne él egy kis közösségben. Elvezi az örömeiket, kedvességeket, az értékeket, amiket neki a közösség nyújt. Vannak azonban kötelességei is. A munkának reá eső részét mind az iskolában, mind otthon gondosan el kell végeznie, mert ellen-

kező esetben megakasztja, vagy legalább is megzavarja az osztály haladását és békés együttlétét. Be kell látnia, hogy az osztály közös munkájában minden erejével, készségének teljes munkabá-
állításával becsületesen, lelkesen, önzetlenül részt kell vennie, mert különben vét a közösség és ezzel egyúttal saját érdeke ellen is. Erre fokozatosan mindjobban rá kell eszmélnie, ami be is következik, ha állandóan érzi ennek a kis osztályközösségnek éber figyelmét, véleményét, elfogulatlan, őszinte és tárgyilagos bírálatát és ítéletét. A nagy társadalom számosnál számosabb tagját az embertársak kisebb-nagyobb közösségének véleménye, bírálata tartja féken és készteti a fennálló törvények megtartására.

Az osztály kis társadalmának ezt az intő, fékező, bíráló és ítélő erejét kell a tanulónak is éreznie diákélete folyamán, hogy felismerje a kötelességteljesítés fontosságát, szükségyszerűségét, és kötelező voltát. Éppen ezért tanulóinkkal haladéktalanul megértetjük azt, hogy a megejtett beszámolásról, tanulóársuk feleletéről véleményt kell mondaniok és hogy ez szintén elbírálás alá esik és egyúttal beszámolásnak is számít. Hiszen tárgyilagos bírálatot csupán az a tanuló mondhat, aki abban a tárgykörben otthonos. Alkalmadtán mély hatást válthatunk ki azzal is, ha a megírt feladatot epizskóppal levetítjük és közös megbeszéléssel megtárgyaljuk. Az észrevételekre természetesen ne a tanár figyelmeztesse a tanulókat. A szépet, a helyeset, a sikerültet, az ejtett hibákat ismerjék fel maguk a tanulók. Erre azonban nevelnünk kell őket, mert ha nem ismerik a vezető szempontokat, akkor a bírálatot nem ejthetik meg tervszerűen és gyümölcsözően. Pl. Miként teljesítette kötelességét? Mit fogott meg jól és helyesen? Helyes volt-e a tanuló követett gondolatmenete? Mit hagyott ki, vagy felejtett el? Mit írt, vagy mondott helyesen, mit tévesen? Mit írhatott vagy mondhatott volna jobban, szebben, tüzetesebben, ki-
merítőbben, mind tárgyi, mind nyelvhelyességi szempontból? stb., stb. Kellő ránevelés nélkül a hozzászólások csupán az ötletszerűség körében maradnának. Helyes beállítás mellett a közösség valamennyi tagja érzi a kis társadalom fegyelmező erejét. A tanulókat a munka izgalma fogja el, az osztály minden tagja a felemelő, elismerő, vagy rosszaló bírálat — egyszóval az osztály közvéleményének hatása alatt áll. És tekintettel a közvélemény fegyelmező erejére, ez a kötelességteljesítésre is visszahat, erősen, nyomatékosan. Az együttműködésnek igen szép eredményeit könyvelhetjük el ilyenkor. Feladatunk azonban az is, hogy önállóságra, bátorságra, biztos fellépésre és gátlás nélküli megnyilatkozásra, önértetre, önbizalomra neveljük tanítványainkat. Ezt szolgáljuk a számonkérésnél is, ha az osztályközösség türelemmel és önuralommal meghallgatja a tanuló mondanivalóját, a tanár pedig nem sietteti és nem vezeti a beszámoló tanulót állandóan a hozzá intézett kérdések pórázán. Vajjon mit érez a tanuló, ha a tanár

kérdéseivel, közbeszólásával, helyreigazításával, különféle megjegyzéseivel folyton félbeszakítja feleletét, mert gondolatmenete, használt kifejezése történetesen nem egyezik az övével, ha nem juthat szóhoz, mert a tanár maga mondja el a feleletet, vagy a tanuló feleletének meghallgatása helyett kiegészítő, pótló magyarázatokba fog? Elkeseredést, a kisebbréndűség érzetét váltja ki abból a tanulóból, aki tudásáról, kötelességteljesítéséről tehetett volna bizonyosságot; könnyelműségének, kötelességmulasztásának semmibevevését pedig abban a tanulóban, aki a dolgoknak mindig a könnyebb végét fogja. A tanár legyen türelmes és tudjon várni. Teremtse meg a fegyelmezettséggel, önzetlenséggel és sok-sok megértő szeretettel telített légkört, amely nélkül közös munkáról, közösségi életről szó sem lehet. A tanulók feleleteinek nyugodt meghallgatásával hathatósan szolgáljuk a tanulók helyes beszédnek, kifejező- és előadókészségének fejlesztését is, ami a közösségi életben nem kis jelentőségű.

Tárgyi célja a beszámolóknak, hogy a már feldolgozott anyagot — elmondásával és ismétlésével — kellően megrögzítsük. Kellő megrögzítés, megfelelő készségek és biztos előismeretek nélkül haladó, fejlődő munka el nem képzelhető. Különös gondot fordítsunk tehát már ebből a szempontból is a beszámoló céltudatos lefolytatására.

c) Hogy nevelő feladatunkat megoldhassuk, *ismernünk kell tanítványainkat*. A helyesen lefolytatott beszámoló ebben is támogat bennünket, mert biztosan tájékoztat a tanuló képessége, készsége, szorgalma, lelkiismeretessége, kötelességteljesítésének mértéke és tárgyi tudása felől. Szükségünk van erre azonban a nevelési szemponton felül azért is, hogy a tudása felől kellően tájékozódhassunk és ennek révén a továbbhaladás mértékére, mikéntjére, ütemére is kapjunk útbaigazító felvilágosítást, végül pedig saját munkánk és a tanári testületünk együttműködésének őszinte bírálatáról is tudomást szerezhessünk, a leszűrt megállapításokból pedig okulhassunk. Ha munkaközösségben lefolytatott számonkérésnél az osztály megfelelő jártasságról, biztos tudásról tesz eleven tanúságot, akkor az osztály ismeretszerző munkája jól halad, ha azonban megnyilvánulása bizonytalan, ha a kellő tárgyi tudás, a megfelelő tájékozottság és egészség hiánya feltűnő mértékben jelentkezik, akkor ne hárítsuk az eredménytelenség okát egyedül a tanulókra, hanem vizsgáljuk felül saját eljárásunkat is. Hiszen nem bíraskodni, hanem segíteni akarunk a tanulón. Az ok és okozat közötti összefüggés keresése irányít számos esetben arra az útra, amelyet a tanárnak további tevékenységében követnie kell. Fordítsunk tehát a beszámoló ismertető módjára e miatt is kettőzött figyelmet. Juttassunk rá a tanítási órából kellő időt.

d) A beszámoló folyamán teljesített *munka értékelését* ne hanyagoljuk el, kötelességteljesítésre nevelő munkánk e nélkül nem

lenne teljes. A lelkiismeretes, a gondos, az iparkodó kapja meg a közösség elismerését. Megtörtént, hogy az osztály kitörő tapsal nyilvánította tetszését. A kötelességmulasztó pedig érezze és viselje a közvéleménynek és ennek következtében felébredt lelkiismeretének rosszaságát.

Hogy a tanuló munkájának eredménye szerény-e, közepes-e vagy kiváló, az a teljesítmény elbírálásának ne legyen döntő tényezője. Ha a tanulónak a munkaközösségekben megnyilvánuló munkakészségét, erő kifejtését, akaratát, igyekeztét, kitartását, a kitűzött cél felé tudatos törekvését behatóan megfigyeljük, csalahatatlanul meggyőződhetünk a gyermek lényé felől. Elbírálásunknak, értékelésünknek ez legyen az alapja, nem pedig pusztán a tanuló felelete. Az ejtett hibát, félrefogást, tévedést tekintsük a tanuló gyermeki mivoltából következőnek, de ne menjünk el mellette közömbösen. Lélekelátással kísérjük figyelemmel a gyermekeket. Számolnunk kell esetleg még azzal is, hogy a szükséges intézkedés már nem a nevelő, hanem az orvos hatáskörébe tartozik. Feladatunk az, hogy *feltedezzük és kifejlesszük* a gyermek lelkében elrejtett kincseket. Ne maradjunk meg tehát csupán a rideg hibakeresésnél, hanem keressük léleklemelegséggel a tanulók megnyilvánulásaiban a helyeset, a sikerültet, az értékeset. És ha megtaláljuk, örülünk neki, emeljük fel, és értékesítsük az egyéneken keresztül a közösség javára. Érezze a tanuló állandóan, hogy törekvése megértésre talál. Legyünk azon, hogy az ejtett megjegyzések mindenkor léleklefejtőek legyenek. A meleg, közvetlen és biztató szó a rügyhajtásnak virágbaszökkenését segíti elő, viszont a lesújtó, a sarki szél dermesztő hidegével meg is foszthatja életerejétől. Eléggé meg nem gondolt kijelentés, bírálat vagy ítélet gyógyíthatatlan sebet ejthet és végzetes következményekkel járhat.

Ha a számonkérést a közösségi elv jegyében komolyan, céltudatosan és következetesen folytatjuk le, akkor:

a) visszaható ereje van a készülés, a tanulás, a begyakorlás, a lelkiismeretes munka, a kötelességteljesítés mértékének fokára,

b) elmélyíti a tárgyi tudást, erőteljesebben rögzíti az emlékezeti anyagot,

c) felvilágosít a megértés helyességéről,

d) helyreigazítja az esetleges tévedéseket és tisztázza a még helyenként homályos fogalmakat,

e) alkalmat ad a tanulónak megfelelő készségek gyakorlására és képességek bemutatására,

f) biztos fellépésre, gátlásmentes megnyilvánulásra, önérzetre és önbizalomra nevel,

g) megízlelteti a siker örömét és fokozza a munkakedvet, viszont hanyagság esetén magábaszállásra és nemes elhatározásra indít,

h) láthatóan kifejleszti a közösség tudatát és szolgálata kötelező voltának felismerését,

i) módot nyújt a tanuló beható megismerésére,

j) alkalmat ad arra, hogy a tanár az előző órán teljesített munkáját felülbírálhassa és belőle okulhasson,

k) végül előzményül szolgál és rávezet az új anyag feldolgozására.

A beszámoló nagy horderejét mérjük fel kellőképpen. Sok-sok lelkes, törekvő, áldozatos munka nélkülözötte már a várva-várt értékes eredményt, mert az illető tanár nem fordított kellő figyelmet a beszámoló következetes lefolytatására, sokat jelentő mikéntjére és, ami ebből következik, nevelő hatására.

Az óra második részében az új anyag feldolgozására kerül sor. Itt tartsuk tiszteletben Utasításunk fontos figyelmeztetőjét: »Inkább keveset, de jól!« Ez legyen vezetőmotívumunk annál is inkább, mert — miként Teleki Pál kultuszminiszteri körlevelében is írta — »a tanár feladata különösen ma az, hogy ne csak tanítson, de neveljen is. A nevelő irányítsa, segítse, emelje fel, vigasztalja, erősítse tanítványát úgy, hogy tanítsa meg a saját lábán járni.« Rövid összefoglalása ez annak a tennivalónak, aminek az iskola életében és a tanítás módjában egyaránt kifejezésre kell jutnia. Régebben az iskola életében a jövőt tartották állandóan a tanulók elé. A tanulókkal azt akarták megértetni, hogy kifejtett munkájukkal majdani jövőjüket készítik elő. Az erre vonatkozó latin közmondás eléggé közismert. Tévedünk azonban, ha azt gondoljuk, hogy a tanulás szükségességének hangoztatásával hatunk a gyermekekre és meggondolásra készítjük. A polgári iskolába járó 10—14 éves gyermek önző hajlamaival arra törekszik, hogy érdeklődése, vágya nyerjen kielégülést, cselekvésre ez ösztönzi.

Ha az a megállapítás, hogy az élet a legjobb tanítómester, igaz, — mint ahogy az is — miért ne valósítsuk meg az életet az iskolában? Az iskolai élet alakuljon ki valódi természetes életté, legyen tisztultabb légkörben természetes folytatása a tanuló iskolán kívüli életének. Minthogy pedig az élet fejlődés, az iskolás gyermekek közössége se legyen más, mint fejlődő társadalom.

Amit a tanuló átél, amit erő kifejtéssel maga szerez meg, az az övé, művelődése útján ez viszi előbbre. Erősebb hatású, értékesebb és maradandóbb annál, amit átvesz vagy befogad. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tanítási anyagot csupán a tanuló hajlamától és esetleges pillanatnyi érdeklődésétől tegyük függővé. Ne juttasson arra a gondolatra és feltevésre sem, hogy a gyermek élete minden helyzetében úgy ítél és cselekszik, mint a tapasztalatokban gazdag felnőtt. A vezetést nem nélkülözheti a tanuló, fontos azonban, hogy amennyire csak lehetséges, ne érezze

a vezetést. Ez a kérdés pedig megoldást nyer, ha az évszázadokon keresztül elhanyagolt közösségi elvet érvényesítjük, ha magunkat a tanulókkal együtt élet- és munkaközösségbe vonjuk.

Minden ember hat a másikra, a hatások pedig megsokszorozódnak, ha az emberek munka- és szellemi közösségben élnek. Az ember emberré csak emberi közösségben válhatik. Mi lenne, ha az emberi közösség minden ráhatása nélkül nőne fel?¹ Teremtjük meg tehát tanítványainkkal együtt ezt a közösséget úgy, hogy a közös munka érdekessége, izgalma, üteme, a haladás megérzése, a megoldás, az alkotás öröme maga készítse, bátorítsa a tanulókat erőkifejtésre, gondolkodásra, okoskodásra, logikus gondolatfűzésre és a gondolatoknak helyes formába öntésére. Dolgozzunk tanítványainkkal munkaközösségben úgy, hogy e közben a személyes adottság is érvényesülhessen és fejlődésnek indulhasson. Hogy azonban a munkaközösséget megvalósíthassuk, gondoskodnunk kell a munka lehetőségéről is. A munka lehetősége, nemkülönben a munka nyugodt és nem hajszolt menete, valamint eredményessége elsősorban az anyag helyes, gazdaságos és céltudatos ki-szemelésétől függ.

A tanítási óra anyaga azonban nem áll elszigetelten egymagában. Így például a polgári iskolai tanterv egy kerek egésznek alkotó 4 éves munkaprogramm. Minden iskolai év munkája hozzájárul ahhoz, hogy a tanuló a tantervben foglalt egységes művelődési anyag birtokába jusson. Az előző évi munkálatok előkészítik a rákövetkező feladatok megoldását, és minden rákövetkező osztályban erre az előző munkára kell folyton-folyvást, következetesen, körültekintően és tervszerűen építenünk. Ez a körülmény teszi felelősségteljesebbé az alsóbb osztályokban tanító kartársak munkáját. Kézzelfoghatóan érezhetjük az esetleges hiányokat különösen azoknál a tárgyaknál, amelyek valamennyi tanulmányi esztendőben végigvonulnak. Viszont élvezetesebbé, ütemesebbé, eredményesebbé teszi a felsőbb osztályok munkáját az, ha a tanulók az előző évek számára előírt ismeretanyagot, valóban magukkal hozzák. Hálával emlékezhetünk meg ilyenkor azokról az eléggé meg nem becsülhető igazi kartársakról, akik az amúgy is fölötte nehéz tanári munka számára a talajt jól előkészítették. Nem sáfárodik azonban jól ezzel az örökségbe kapott értékkel az, aki figyelembe nem veszi, vagy nem használja fel teljes egészében az építő munka folyamán.

Minden egyes tanítási óra munkája tehát a polgári iskola négy-éves egységes munkaprogrammjának egy-egy szerves része. Kapcsolata van a múlttal, a jellel, és a jövővel. Semmi sem természetesebb tehát, hogy az órára készülés sem szorítkozhatik egészen az órát közvetlenül megelőző időre. A kitűzött tanítási anyag

¹ Paul Natorp: Sozialpädagogik.

nevelő-oktató értelemben vett feldolgozásának ugyanis számos előzménye van. A vele való foglalkozás a tárgyalást megelőzően gyakran több héttel, sőt hónappal is megindul. Arra az időre nyúlik vissza, amikor a tanár az óra anyagát tervszerűen az egész munkaprogrammba beilleszti, előkészíti és az ismeretszerző munkát előzetes szemlélettel, megfigyeléssel, előkészüléssel, előzetes kíséreltetel, gyűjtőmunkával, kirándulással, olvasással stb., stb.-vel élményszerűen megindítja. Ez az *előzetes munka* a mai, a közösségben nevelő-oktató munkának igen értékes, felbecsülhetetlen és nélkülözhetetlen tényezője.

Az iskolai életben állandó a *gyűjtőmunka*. Ezzel a gyűjtőmunkával készítjük elő a tennivalókat, és elérhetjük azt, hogy a tanulók a felvett anyagot tudatosan, értelmesen, a tanár közreműködésével, segítségével, irányításával önerejükkel, munkaközösségben megismerhessék, és szellemi kincsükké tehessek.

A polgári iskolában például állandó a panasz, hogy a IV. osztály magyarnyelvi anyaga a heti óraszámhoz viszonyítva túlságosan nagy. A szükséges olvasásra, anyaggyűjtésre nem jut elegendő idő, a tanuló kénytelen az anyagot a tanár magyarázata alapján aktivitás nélkül a könyvből megtanulni. Ez a panasz akkor lenne jogosult, ha az anyagot csupán a IV. osztályra vonatkoztatjuk. Ha azonban számbavesszük azt, ami az előző 3 iskolaév feladata, ezt pedig kapcsolatba hozzuk a negyedik osztály anyagával, akkor beigazolódnik, hogy a panasz nem helytálló. Az előző három évben végzett gyűjtőmunkával ugyanis megoldhatjuk a kérdést, mert ebben az esetben már rendelkezésünkre áll a megfelelő ismeretkészlet. A tanár feladata ekkor már csupán az, hogy irányításával a tanulók a 3 alsó osztály olvasmányait és az azokkal kapcsolatosan megszerzett irodalomtörténeti ismeretanyagot munkaközösségben kiegészítsék, összefoglalják és rendezzék úgy, hogy a tantervi utasítás szerint: »a magyar irodalomtörténetről nagyvonalúan tájékoztatva legyenek.«

Hasonló gyűjtőmunkát kell a többi tárgy szolgálatába is állítani, mind a tanítási órában, mind azon kívül. Minthogy pedig a gyűjtőmunka a helyes megfigyelésben gyökerezik, ezért a pontos, a megbízható megfigyelésre nevelni kell a tanulót. Ezt támogatja az iskolában a munkaközösség kialakításának nélkülözhetetlen eszköze: az előzetes *irányított megfigyelések szekrénye*. Célja az, hogy a tanulók a tárgyalásra kerülő anyaggal már előre, önmaguk között foglalkozhassanak, s ne kerüljenek a tanítási órán tájékoztatlanul, szinte meglepetésszerűen a kitzűzött új, előttük teljesen ismeretlen dolgok elé. Ez a szekrény legyen oldalt is üvegezett és jól megvilágított, hogy a tanuló a szemléletet és megfigyelést akadálytalanul végezhesse. Hogy pedig rendeltetésének teljesen megfelelhessen, könnyen hozzáférhető és szembetűnő helyen kell

lennie, a benne közszemlére kitett anyag pedig készítse megállásra és gondolkodásra a tanulót. Az esztétika követelményeinek is tegyen eleget. A példaadás nevelő hatását ezen a vonalon se hagyjuk figyelmen kívül. Feltűnően jusson kifejezésre az is, hogy a megfigyelésre szánt anyag melyik osztálynak szól. A megfigyelendőket pedig lássuk el a jó plakát stílusában rövid és velős figyelemkeltő és irányító felírással, dinamikus formában. Pl.:

1. osztály! Van már gyíkunk! (A gyík megfigyelésére.)

4. osztály! Húsvétra készülünk! (A húsvéti tojások díszítményeinek megfigyelésére.)

2. osztály! Mit hoztunk az ördögóromi kirándulásról? (A kiránduláson gyűjtött természetrajzi anyag megfigyelésére stb., stb.)

A tanulók felfigyelnek és érdeklődéssel, szívesen állnak meg az iskolánk időszerűen változó kirakata előtt. Mindegyiknek van egyéni megfigyelése, észrevétele, önálló gondolata és mondanivalója. Gyakran egészséges, gyümölcsöző vita is kerekedik, ami élesebb, tüzetesebb megfigyelésre és észszerűbb gondolkodásra ösztönzi az itt levőket. Itt a szekrény előtt érvényesül az a törekvésünk, hogy a tanulók egymást is tanítsák. A tanulóknak ez az előzetes megfigyelése, gondolkodása, beszélgetése nevelő értékén felül didaktikai szempontból jelentős: élettel telítve megindítja a közös munkát. A tanulók maguk hozzák megbeszélésre, megtárgyalásra, feldolgozásra azt a kérdést, sőt a kérdésnél is értékesebb problémát, amely az előzetes megfigyelés révén az osztályközösséget gondolatközössébe állítja és lendületes mozgásba hozza, mert megoldását a tudás vágyától áthatva várja. Ha a probléma jó, a statikus célkitűzéssel szemben dinamikus ereje van. Az előzményekkel való erős kapcsolata révén ugyanis nem állítja a tanulót ismeretlen világ elé, amely benne a tájékozatlanság és a bizonytalanság elriasztó érzését kelti és magatartását tartózkodóvá teszi. Ugyanezek a meggyőződések tették indokolttá azt, hogy a sorra kerülő tanítási anyagot megelőzően az úgynevezett előzetes *házi tanulókísérleteket* is belevontuk tanítási eljárásunkba. A megjárt talajból kinőtt probléma érdeklí az osztályt, megoldatlansága pedig gondolkodásra ösztönzi az együttest. A jó probléma nem rövid kérdés, hanem összefoglaló, megfjtésre váró gondolat, amely több-kevesebb részletproblémát is tár föl. Lássunk néhány példát!

Előzetes kísérlet váltja ki a problémát.

A természetstudományi óra anyaga: a növények életfeltételei.

A tanulók január 5-étől január 19-éig megfigyelik az előzetes szekrénybe kellő tájékoztató felírással kihelyezett 6 db. azonos növényt. Az elsőnek földje nem kap vizet, a második tiszta vízben van, a harmadik nem kap világosságot, a negyedik jégen áll, az ötödik nem kap levegőt, a hatodik teljes ellátást kap. A tanulók megfigyeléseikről naplót vezetnek. Két hét múlva a kitűzött órára a tanulók maguk hozzák a problémát: »Mire van szüksége a növénynek?»

A magyarnyelvi óra anyaga: a régi magyar nyelv.

Előzetes szemlélet: régi időkből származó és újabbbkori nyomtatott szövegek kellő csoportosításban és időbeli sorrendben, megfelelő felírásokkal. Az ebből kiinduló probléma: »Milyen volt a régi magyar nyelv és hogyan beszélünk ma?«

A természettani óra anyaga: a légnyomás.

Előzetes szemlélet: a fűszeres kirakatából elhozott és az előzetes szekrény üvegtáblájához nyomott és kellően megterhelt gumikorongos akasztó. A tanulók hozzák a főproblémát: »Miért tapad az üvegtáblához?« és a részletproblémákat: »Mikor tapad oda?« »Elbírná-e a kabátot?« »Mennyit bír el?« »Mikor esik le?« A részletproblémák a főproblémának megoldását segítik elő, fokozatosan állítják munkaközösségbe az osztályt, élelénkítik az érdeklődést, erősítik a figyelmet, újabb indítékot adnak a gondolkodásnak, lehetővé teszik az együttes munkát.

A problémát előzetes olvasásra és szemléletre kitett érdekes cikk fedi föl.

A földrajzi óra anyaga: Lengyelország.

Az előzetes szekrényben megfelelő felírással a tanár a kitett cikk elolvasására és a mellékelt térképre hívja fel az osztály figyelmét. Címe: Lengyelország többszöri felosztása. Ez hozza ki a problémát: »Miért osztják föl ismétlen Lengyelországot?«

Gyűjtőmunka és előzetes szemlélet váltja ki a problémát.

A történelmi óra anyaga: a görögök közös nemzeti intézményei.

Gyűjtőmunka (előzetes olvasmányok) és előzetes szemlélet (képek, térkép-vázlatok) révén a felvetett probléma: »Mi tartotta össze a szétszórt görögöket?«

Előzetes olvasmány váltja ki a problémát.

A történelmi óra anyaga: Görögország bukása.

Az előző olvasmány, »A peloponésosi háború« váltja ki a problémát: »Mi a következménye a testvérháborúnak?«

Az előző óra anyaga váltja ki a problémát.

A természetrajzi óra anyaga: a macska.

Beszámolnak a kutyáról, a végén szó esik a kutya-macska barátságáról, majd a macskáról. Felvetődik a probléma: »Miért vadászik éjjel a macska?« Ez pedig felveti a következő óráét: »Hogyan vadászik?« Ez ismét a következőt: »Ha ilyen ügyes a macska, miért nem pusztul ki az egér?« Mindegyike számos részletproblémát hoz felszínre. Megfejtésük lehetővé teszi azt, hogy az osztály munkaközösségben elérje a természetrajztanítás gyakorlati, értelmi és érzelmi célját, a munka pedig elvégezze nevelő feladatát.

A történelmi óra anyaga: az ország hanyatlása a Jagelló királyok alatt.

Az előző óra anyagából (Szolimán közeledik. Itt benn önzés és széthúzás uralkodik.) a tanulók aggodalma termeli a problémát: »Mi lesz most? Mire vezet az önzés és a széthúzás?«

Előzetes kísérlet váltja ki a problémát.

A vegytani óra anyaga: a hidrogén.

A tanulók otthon előzetes kísérletet végeznek. Gyertyát égetnek üveg-pohár alatt. A pohár belseje páras lett. A tanulók hozzák a problémát: »Miért keletkezik a gyertya égésénél a víz?«

A már tanultak váltják ki a problémát.

A földrajzi óra anyaga: Ázsia összefoglalása.

A problémát az előző órában szerzett ismeretek váltják ki: »Miért szárnyalta túl a (kicsi Európa a hatalmas Ázsiát?« Ezt a dinamikus problémát hasonlítsuk össze a statikus célkitűzéssel: »A mai órán összefoglaljuk az Ázsiáról tanultakat!« Míg az előbbi erős munkaközösségbe állítja az osztályt, az utóbbi a kítűzött tétel feldolgozását a tanárra hárítja.

A probléma megoldása menetéből következik az *ismeretszerző munka*, módjából pedig annak a szellemi és fizikai *munkának nevelő hatása*, amellyel a megfigyelés, a tapasztalás, az elvonás és a logikai zárótétel útján az ismerethez jutunk. A probléma megfejtése alkalmával a tanulók munka- és szellemi közösségben élnek. Ekkor a tanuló önmagát tárja fel hibáival együtt. Ez az órának a legfeszültebb része és a tanár vezető és irányító képességének valóságos tűzpróbája. A tanár ekkor beszéljen minél kevesebbet, hiszen a tanuló ott tanul legtöbbet, ahol saját erejére van utalva. Sok esetben egy-egy szó vagy taglejtés is elegendő. Minden tanulónak van ekkor valami mondanivalója: véleményt nyilvánítanak, állítanak, megokolnak, helyeselnek, ellentmondanak, helyreigazítanak, kérdeznak, felelnek, tanácsot adnak. A tanulónak egy-egy telitalálata csodálatos helyzetet teremt, újabb lökéssel viszi előre a közös munkát a kítűzött cél felé. Amikor végül a tanulók a problémát megfejtik, öröm és kielégültség a közös munka jutalma. A tudásvágy azonban további munkára ösztönzi az osztályt. Megfogalmazza a szabályt, az eredményt, a törvényszerűséget, végül összehasonlítja a tankönyv megállapításával. A megegyező eredmény örömteljes felismerése a magabizásra nevelés jó eszköze.

A probléma megoldásánál megnyilvánuló lelkes munkakedvhez hasonló lázas igyekezet fogja el az osztályt, amikor a magyar nyelvi órán valamely élményből felvetődött, vagy a tanulókat közösen érdeklő alkalmyszerű tételről munkaközösségben fogalmaz. Megkülönböztetett figyelmet érdemel ez a *közös fogalmazás* azért, mert ezalatt nemes vetélkedés mellett közös gyakorlással edződnek a tanulók a helyes formához és a jó stílus követelményeihez. E tárgyi szempont mellett nem kisebb rendű a nevelési sem. A tanulók ugyanis a közös gyakorlat folyamán felismerik, elismerik és elfogadják az osztálytársaik részéről ajánlott jobbat, szebbet, alkalmasabbat, megfelelőbbet és találóbbat. Ebben a spontán megnyilvánuló tekintélytisztelőben, önzetlen alárendelésben és legjobbra törekvésben rejlik a közös fogalmazás folyamán is az az erő, amely a közösséget állandóan gyúrja, alakítja, erősíti és összekovácsolja.

Hogy a közösség szellemében nevelt osztály adott esetekben spontán annak megfelelően cselekszik, kifejezést nyert pl. abban a

levélkében, amelyet betegségem alatt az egyik osztálytól kaptam. Az osztályegyüttes közösen kitermelt gondolatának megfogalmazásával négy tanulót bízott meg, megírását pedig a legszebben író tagjára ruházta. Az osztályközösség hamis becsvágy helyett önzetlenül, saját értékelése szerint a legjobbakat állította képességüknek és készségüknek megfelelően munkába, hogy engem a legjobb teljesítménnyel megörvendeztethessenek. Megilletődve gondolok most is ennek a kis közösségnek a nagyok számára példátadó megnyilvánulására.

Áltatnók azonban magunkat, ha az előzetes szemléletből és előzetes (gyűjtő és ismeretszerző) munkából kialakuló problémával a tanár nevelő-oktató feladatánál tornyosuló kérdéseket megoldottaknak látnók. Tudjuk, hogy a művészet nem tűr sablonnáválást, így a nevelő-oktatás sem. A nevelő és ismeretszerző közös munkát más eszközök és tények is indíthatják meg, tehetik lüktetővé és eredményessé.

Vegyünk egy példát a mértan tanítása köréből.

Az óra új anyaga: a kocka. Miként állíthatom ennek feldolgozását munkaközösségben a nemzetnevelés szolgálatába? Amikor a tanár az osztályba lép, minden egyes tanulónak ad egy-egy rajzpapírosból készült kockát. Nézegetik, felfedezik a kockára írt nevet. Megállapítják, hogy készítőik most a 3. osztályba járnak. Az előző évben készítették, hiszen nevük mellett ott áll: a 2. osztály tanulója. Kijelentik, hogy szépen készítették. Pontosan, tisztán. Valamennyi egyforma méretű. Szemlélik. Elmondják megfigyeléseiket. Egyszerre kirobban belőlük: készítsünk mi is egyet! De hogyan? Bontsuk szét! Sajnáljuk elrontani! A tudomány áldozatot kíván. Szétbontják. Megfigyeléseik alapján megrajzolják hálózatát, és ők is készítenek egyet. Kinek köszönhetjük? A tavalyi másodikosoknak. Munkájukon tanulhattunk. A tanulók természetes kívánsága: készítsünk otthon mi is egyet-egyet a jövő másodikosoknak. Hadd tanulhassanak tőlünk, a mi munkánkon! Gondosan készítsük! Az osztály becsülete kívánja! Írjuk rá a nevünket, tudják meg utódaink, hogy mi készítettük számukra. Így háláljuk meg elődeink munkáját.

A felhozott példából láthatjuk, hogy a legelvontabb tanítási anyag is nyújthat alkalmat és módot arra, hogy feldolgozásakor a nemzetnevelés gondolatát megvalósíthassuk. A magyar iskola annál jobban szolgálja a magyar sorsközösség, a magyar öncélúság gondolatát, minél erőteljesebben mélyíti el munkaközösséggel, közös feladatok megoldásával, közös célok kitűzésével, szociális együttérzéssel és cselekvéssel, közös gondoskodással, az összetartás és összefogás szükségességének; az *egymásrautaltságnak* érzését: a közösség fogalmát. Éppen ezért arra kell törekednünk, hogy a tanuló ezt az iskolában át is élje. Ebben az átélésben rejlik a nevelő erő. A tanulók élvezettel, örömteljesen dolgoztak, közösségben pedig átélték a nemzeti közösség minden tagjának két sarkalatos kötelességét:

az elődöknek tartozó hálát,
és az utódokról való gondoskodást.

Az elődök munkájának megismertetésére, értékelésére és megcsodáltatására minden alkalmat fel kell használnunk, hogy a sokoldalú és ismételt hatás következményeképpen a tanuló mind erősebben jusson annak tudatára, miszerint ő is, mint a nemzeti közösség tagja, a nemzeti kultúra fenntartásának, biztosításának és továbbfejlesztésének fontos tényezője, hogy ebbe a kultúrmunkába láncszemként bele kell kapcsolódnia minden magyarnak, aki hazája javát akarja.

Ugyancsak átéléssel felismerték az órán a közösség jó hírve megbecsülésének fontosságát, az együttes erő kifejtés eredményét és az e fölötti örömet, a pontos, tiszta, lelkiismeretes munka szépségét, értékét és hasznát, a megértő, lelkesedő, munkaszerető közösség életének kedvességét és gyönyörűségeit.

Ezt pedig a régi célkitűzéssel: »ma a kockáról tanulunk« — semmi esetre sem érjük el.

*Egy példa a természetrajz köréből a polgári leányiskolában.
Az óra anyaga: az emlősök belső szervei.*

A tanulókat nyúlpecsenye készítésére hívjuk meg. Ebbe a munkába bevonjuk valamelyik tanuló édesanyját, aki a meglőtt erdei nyulat megrázza. A szülő a meghívást nagy megtiszteltetésnek veszi, mi pedig örülünk annak, hogy nevelő igyekezetünket támogatja. (Szülői ház és iskola kapcsolata. A szülői tekintély növelése. Közös ügy szolgálata. Áldozatkészség. Ügyesség, készség megbecsülése stb., stb.)

Az iskola konyhájában a nyúl a konyhai szék támláján csüng, alatta medence. Az anya előtte zsámolyon ül, a széken pedig — hogy fel ne boruljon — egy tanuló. Igazi családi jelenet. A nyúzást élénk figyelemmel kísérik a tanulók. Elmondják, amit látnak és amit gondolnak. Közben természetesen sok kérdeznivalójuk is akad. A kérdéseket megbeszéljük. A tanár irányít és helyreigazít. Nyúzás után a tanár kijelenti: »Tegyük a sütőbe!« A tanulók élénken: »Nem lehet, ki kell venni a beleket!« A tanárnő felbontja a hasüreget és eltávolítja a hasizmokat. A tanulók áhítattal szemlélik. Milyen csodálatosan és szépen rendezett el mindent az Úristen.

Egyenkint rendre kivesszük a zsigereket, megszemlélik, összehasonlítják a papírosból előre elkészített lapozható nyúl sémával, és különválasztják azt, ami ehető és ami nem ehető. Megnézik, mi volt a nyuszi utolsó ebédje. A tanárnő: »Tegyük a sütőbe!« A tanulók: »Nem lehet, a mellkasban is van még valami.« A tanárnő felbontja. Üvegsövön keresztül felfujja a nyúl tüdejét. Valóságos külön élmény! Kiveszik a tüdőt és a szívet. Kellő megbeszélés és a papírsémával való összehasonlítás után vízzel leöblítik a nyulat, megtüzelik szalonnával, azután sütőbe teszik, hogy megsülve inyenc falatul szolgáljon, akinek készítik. A tanulók nem a boncolás véres és elriasztó mütétjét látják, hanem a nyúlpecsenye készítését, amire, mint jövődó háziasszonyoknak, szükségük lesz.

Közös élmény keretében' szellemi munkaközösségben megismerik a belső szerveket, rendeltetésüket és mindazt, amit egy első osztálybeli polgári iskolai tanulónak erről tudni illik. A számos nevelőhatás pedig egyesül abban, hogy kiváltja a tanulók imádságos hangulatát és növeli vallásos érzületét.

Egy példa a magyar nyelv köréből.

Az óra anyaga: Zrínyi: Szigeti veszedelem.

Az órát megelőzően szépen kiállított, érdeklődést keltő alakban színlapot helyezünk az előzetes szemlélet szekrényébe. Felirata: »IV. osztály! Előadásra készülünk!«

SZÍNLAP.

Szigeti veszedelem.

Színhely:

Ég.

Föld.

Pokol.

Személyek:

Magyarok:

Törökök:

Isten
Mihály arkangyal
Gábor arkangyal
Angyalok légiója

gr. Zrínyi Miklós
György, a fia
Deli Vid
Juránics
Radivoj
Farkasics
Bot Péter
Borbála

Szolimán
Rustán, a veje
Delimán
Demirhám
Hamvivám
Alderán, a varázsló
Ali Kurt
Kumilla
Halil követ

Alektó fúria
Belzebub
Fúriák
Démonok
Hárpiaák

Történi: Szigetváron 1566-ban.

Rákövetkező napon az osztály minden tanulója megkapja a könyvet. Csakhamar egymás között beszélnek is róla. Ilyen előzmény után a tanulók várva-várják az órát. Megfelelő tájékozottsággal, hangulatos beállítású gondolatközösségben élvezetesen együtt dolgozzák fel az anyagot.

Egy példa a természetrajz köréből.

Az óra anyaga: a termések összefoglalása.

Itt felmerül a rend, a célszerű elrendezés szükségességének gondolata. A tanulók mindegyike házfeladatul egyforma cédulkára ráírja az előző órákon megismert termések egy-egy nevét. Elhosszítják az órára. A tanár felszólítja a tanulókat, hogy rendezzék el a lapocskákat. A tanulók azt gondolják, hogy rendetlenül rakták a padra, tehát szépen sorba vagy egymásra helyezik. Közös megbeszéléssel rájutnak, hogy ennek a munkának eredménye csupán az elért külső rend. Ennek is kell lenni. Azonban édesanya a különböző fehérneműket rendeltetésüknek megfelelően csoportosítja és így helyezi a szekrénybe. Kíséreljük meg ezt a lapocskákkal is! A tanulók a termések azonos tulajdonságainak figyelembevételével, a kutatás ösztönével hozzáfognak a munkához. Munkaközösségben, fokozatosan kialakul két nagy csoport:

a) húsos termések,

b) száraz termések.

A közös vonások további kutatása közben mindegyik csoporton belül alcsoportok keletkeznek:

a) a húsos terméseknél: alma-, csonthéjas- és bogyótermések,

b) száraz terméseknél: hüvelyes-, szem-, tök- és makktermések.

A tanulók ekkor közös átéléssel megismerik az észszerű elrendezés módját. A következő nagyobb összefoglalásoknál ugyanezt mindinkább bővülő körben újból és újból átélik. Ráeszmélnék a rend lényegére, szépségére és hasznára, végül értékelik a rendfenntartás előnyeit. Az osztály munkás együttesben végigjárta azt az utat, amely az ismeretkez vezet és amelynek életteljes nevelőhatása Rétségtelen.

A munkaközösség nevelő erejének kifejtésére szolgáltat pompás lehetőséget a kézimunka-óra is. A tanuló ránevelődik a közösen használt eszközök megbecsülésére, kímélésére és karbantartására, a közösen beszerzett anyagok helyes, takarékos és céltudatos felhasználására, a közösségben dolgozók jogainak és kötelességeinek gyakorlására, a közösségben dolgozók szükséges kölcsönös segítségére, önzetlen támogatására és alkalmat ad az egymásra utaltatás átélésére. Lehetőséget nyújt arra is, hogy az osztályegyüttes minden tanulója erejét, képességét és készségét egy közös cél szolgálatába állíthassa. Ilyen közös cél lehet pl. a leányiskolában az iskolai ebédlő, a kézimunkaterem, vagy az ünnepélyeknél használt terem díszítésére alkalmas terítő hímzése. Hasonlóan közös célul szolgálhat a fiúiskolában pl. a famunka keretében az iskolai sakkkör sakkfiguráinak elkészítése, a fémmunka keretében pl. az osztályterem virágrácsának közös megalkotása stb., stb. Az osztály minden tanulója büszkeséggel és önérzettel dolgozik rajta, mert örömmel élvezi azt, hogy az »ő« munkájával miként járul hozzá az »egész« megalkotásához. Átéli a nemzeti tudatosság egyik fontos alapelvét: a közösség vagyis az erők összefogásának jelentőségét és horderejét.

A most felsorolt példákkal óhajtottam arra rámutatni, miképpen állíthatom a tanulókat probléma nélkül is fizikai és szellemi munkaközösségbe, miképpen tehetem a tanítási anyagot a tanulók felejtetetlen élményévé és hogyan használhatom fel erőteljesen a közösségre nevelés szolgálatára.

A tantervi anyag feldolgozásánál természetesen nem nélkülözhetjük a közlő és kérdve-kifejtő tanalakat sem. Téved azonban, aki saját ismereteinek egyszerű átadásával elintézettnek véli tanítási feladatát. Hiszen ez nem-merülhet ki abban, hogy tudásának kinéseit úgy helyezze a gyermeki lélekbe, mintha az múzeum lenne. Ne silányítsuk az oktatást kényszerraktározássá! Kellő körültekintéssel mindig megtaláljuk annak lehetőségét, hogy a tanulók a szük-

séges ismereteket munkaközösségben önerejükkel megszerezzék. Ebben támogat bennünket az óra keretében a szemlélet, a tankönyv és a táblai vázlat.

Utasításunk szerint a név mögött tartalmas fogalom legyen, amely szemléleten és eleven, tapasztalaton alapul. A *szemléleti anyagot* határozzuk meg tudatosan és válogassuk ki kellő mértékkel. A szükségesnek előteremtése a tanártól gyakran sok leleményességet, fáradságos utánjárást kíván. Ez az áldozatos munka azonban elvezet a lélekfejlődés csodálatos világába, és megízlelteti a lelki öröm gyönyörűségét. A *miért-mit?* mellé azonban felsorakozik a *hogyan?* is. Cél nélküli a szemlélet, ha maga a tanár mondja el mindazt, amit a tanulóknak munkaközösségben kellene megállapítaniuk, ha kellő megfigyelés és átélés híján nem kerül előtérbe az, ami az osztály tanulóit együttes gondolkodásra indítja, kérdésre készíti, mondanivalókra ösztönzi, és esetleges vitára biztatja.

Legmegkapóbb és mind tárgyi, mind nevelési szempontból hatásos, ha a szemléletet az osztályközösség élményévé tudjuk tenni. Felejthetetlen közös élménnyé tesszük pl. a *szem tárgyalását*, ha a szem szerkezetét a szertári papirgyurmából készült szemminta helyett a marhaszemen figyeltetjük meg. A tanulók eleinte egy kis idegenkedéssel nézik a marhaszemet, azonban boncolása során, a Mindenható eme csodaművének felismerésekor templomi hangulat fogja el a kis közösséget. Egyesülve, magasztalással emelkedik lelkük az Úrhoz, aki ezt ilyen csodálatosan megteremtette. A valóságos érzületre nevelés ilyen megkapó és hatásos lehetőségeit ragadjuk meg a nevelő tudatosságával és aknázzuk ki tanítványaink összessége javára.

A *tankönyv* ugyancsak az a segédeszköz, amelyet a közösségi gondolat körüli törekvéseknél eredményesen felhasználhatunk. Ábrái, képei, vázlatos rajzai kiválóan szemléltethetők, mert minden tanuló saját könyvében tanulmányozhatja őket. Ez az adottság azzal, hogy a tanulók saját felfedező kutatásuk nyomán maguk mondhatják el gondolataikat, szellemi munkaközösségbe állítja az osztályt. Ily módon ránevelődnek a tanulók tankönyvük helyes használatára is. Megkülönböztetett figyelmet érdemel az iskola *ifjúsági könyvtára*.¹ A régi elv szerint berendezett ifjúsági könyvtárban az egyes művek csupán egy-két, ritkán néhány példányban vannak meg. Minthogy minden tanuló más és más könyvet kap, az olvasmány nem válhat közös élménnyé. Ilyen ifjúsági könyvtár a közösség gondolatával ellentétben az individuális képzést szolgálja. A korszerű elgondolással szervezett ifjúsági könyvtárban az egyes művek annyi példányban vannak meg, hogy az osztály tanulói a

¹ A IX., Mester-utcai községi polgári iskola 20 évi következetes munkával elérte azt, hogy ifjúsági könyvtárában 114 mű az egyes osztályokba járó tanulók létszámának megfelelően 36-36 példányban van meg.

sorra kerülő művet otthon egyidőben olvashatják. Ez a rendszer közös élménnyé teszi a házi olvasmányt azért, mert szellemi közösségben egymás között és a tanítási órán megbeszélhetik, aminek jelentősége éppen a közösségi elv szemszögéből értékes; de azért is, mert megfelelő tanulmányi anyag közös feldolgozását teszi lehetővé. Pl.:

A magyarnyelvi óra anyaga: a regény.

A magyar nyelv tanára az előző és folyó iskolai években olvastatott és közösen megbeszélt regények egy-egy példányát viszi az órára. A tanulók már borítékukról is azonnal felismerik. Mint régi ismerősökről, megindul róluk a beszéd. A tanár észrevétlen irányítása mellett a tanulók csakhamar elvonják az elméleti tanulságot. Megvilágosodik előttük az, hogy a regények tárgyak szerint különbözőek. Az ismeretek rendeződnek. A társadalmi, a történelmi és az irányregény fogalma így nyer tartalmat. Ilyen munkaközösségre hívja fel implicite a tanár figyelmét a polgári iskolai Utasítás, amikor kimondja: »Az olvasmányok nem példák egy-egy poetikai vagy retorikai tételre.«

A közös beszédtema lelki közösséget teremt még ott is, ahol a közösségi gondolat nem fogamozott meg. Annál nagyobb hatású tehát ott, ahol már gyökeret is vert.

Az ifjúsági könyvtár könyvei, nemkülönben az iskola úgynevezett segélykönyvei jó alkalmat szolgáltatnak a közvagyon, a nemzeti vagyon szent rendeltetése tudatának elmélyítésére. Gondos megőrzésük és gondozásuk érdekében a segélykönyvek belső oldalára sárga lapocskát ragasztunk. Felírása a következő: *Ez a könyv az iskoláé, de tartalma örökké a tied.* — Alatta 6 név számára pontozott vonalakat látunk. Erre írja nevét és az évszámot az a tanuló, aki egyévi használatra kapja. A tanuló ezúton értesül arról, kik használták, gondozták és őrizték meg gondosan a könyvet az előző években. A jó példa hatása alatt áll. De látja azt is, hogy a könyvet utána majd mások is használják. Jó példát kell tehát neki is szolgáltatnia örökösének. A közösségi érzület itt is érzeteti hatását. Ilyen körülmények között a tanulók az évek folyamán ránevelődnek a jó könyv megbecsülésére, ami a polgári iskolának igen fontos feladata éppen az odajáró feltörekvő széles népréteg érdekében, annál is inkább, mert a jó magyar könyv nem csupán a továbbképzésnek, hanem a nemzeti közösségi érzület továbbfejlesztésének és megerősödésének is nagyértékű eszköze.

A táblai vázlat a közösségben végzett munkánk eredményességét szolgálja. Nem célja az órában teljesített munkának, hanem az ismeretszerzésnek ép úgy eszköze, miként a szemlélet és a könyv. A munka folyamán a táblán úgy alakul ki, hogy az osztály munkaközösségben lerögzíti a munkamenet egyes állomásait és fontos adatait könnyen áttekinthető elrendezésben, világos, rövid emlékeztető szavakkal, betűkkel, leegyszerűsített vázlatos rajzokkal és egyezményes jelekkel. Fegyelmező ereje hatásos. A tanulók maguk előtt

látják, miként alakul ki a fokozatosan és észszerűen kifejtett közös munka menete. Ismételten végig kísérhetik a követett gondolatmenetet, megállapíthatják, miként jutottak és haladtak előbbre, és hogyan jutottak a végső eredményre. Minthogy pedig nem megfogalmazott szöveget látnak maguk előtt a feldolgozott anyag ismétlésénél, összefoglalásánál, az emlékeztető nevek, betűk, jelek, rajzok felkeltették gondolataikat, felidézett ismereteiket, meg kell fogalmazniok, ami kifejező készségüket fejlesztí és ismételten munkaközösségbe állítja az osztályt. Így válik a vázlat az önálló beszédre és előadásra nevelés hatásos eszközévé. Az előadókészség és ennek folytán a gátlásmentes, bátor fellépés a közösségi életben igen nagy jelentőségű. A táblára írt megfogalmazott szöveg e szerint nem minősíthető vázlatnak, hanem jegyzetnek, mert megfosztja éppen azoktól az értékektől, amikért a vázlatot tanításunk rendszerébe tulajdonképpen beállítjuk.

Nevelő hatása is szót érdemel. A munkaközösség lüktető megnyilvánulását érheti el a pedagógus, — amikor a tanulók vetélkedve ajánlják azt, — hogy mi kerüljön a vázlatba. Ráneveli a közösséget a lényegesnek felismerésére, a helyes és észszerű gondolatfűzésre, az ismeretek helyes csoportosítására. Ezeknek a készségeknek hasznát veszi majd a tanuló akkor is, amikor a társadalmi életben foglal helyet, amikor önálló véleményt, önálló munkateljesítményt várnak tőle, amikor gazdaságosság a lényegesnek felismerését, kihámozását követeli, és amikor számot kell adnia a reá bízott elintézni valókról. Azonban nem utolsó helyen ráneveli a kis közösséget a rendes, a tiszta, az áttekinthető és következetes munkateljesítményre. Ezeknek értékét nemzeti szempontból is kellően meg kell becsülnünk. Hogy a tanuló mikor írja a táblai vázlatot saját füzetébe, az a különböző órák anyaga szerint változó. Rövidsége miatt nem jár sok munkával. Mindenesetre tanácsos, ha leírása is munkaközösségben történik.

A táblai vázlat lényegesen leegyszerűsíti az órán feldolgozott anyag *átismétlését és összefoglalását*. Segítségével mellőzhetjük a kérdéseket, mert, ha a táblai vázlat megfelelő emlékeztető jelére rámutatunk, az egész osztály összpontosított figyelme mellett a tanuló önállóan elmondja azt, amire vonatkozik.

Ez visz együttal az órán teljesített munka *értékeléséhez* is. A tanuló felismeri azt, hogy mint a közösség tevékeny tagja, az óra folyamán nem dolgozott hiába. Élvezi a siker örömét, ami további erő kifejtésre és munkálkodásra ösztönzi. Ebben rejlik az a dinamika, amely nem a szemlélődő, hanem a lendületes elhatározású és cselekvő ember világába vezet.

A természet törvényei szerint az erők akkor bontakoznak ki, ha a fejlődés feltételei adva vannak. Ennek tudatában a továbbiakban is arra törekszünk, hogy megteremtjük a munka lehetőségét, a

munkaalkalmat. Ez pedig nem más, mint a tanultaknak gyakorlati alkalmazása, begyakorlása az iskolában és otthon, a házi feladat keretében. A vázolt előzmények után ez nem jelent erőszakolt munkát. Életszükségletté válik. A tanuló örömet lel abban, hogy a szerzett ismeretekkel és készségekkel új feladatot is meg tud oldani. A keresztrefjtvényeknek is ez a lélektani háttere. A munkaalkalmat tehát olyanná tesszük, hogy gyakorlati vonatkozása miatt érdekelje a tanulót és ne állítsa leküzdhetetlen nehézségek, akadályok elé. A házi feladatot úgy válasszuk meg, hogy a tanuló ne érezze robotnak. Ha ugyanis a kényszer tudatával fog a munkához, még megfelelő akarata és erőszakolt figyelme ellenére is gyakran megoszlik figyelme. Ilyen esetben mindinkább megtanulja szemét, fülét, ajkait és száját az anyagra irányítani, mialatt gondolatai a gépies munkától elszakadnak és elszállnak az őt érdeklő dolgok felé. A figyelem megosztása természetes következményeivel oly gyakori jelenség, hogy nem csoda, ha sok gyermek kedve elmegy a tanulástól és a házi feladat elvégzésétől.¹ Ügyelnünk kell arra is, hogy a házi feladatot kellő időben, nyugodtan, világosan, gondosan és pontosan, közösen megbeszéljük. A lecke elvégzésének elmulasztásából vagy helytelen megoldásából eredő bonyodalmaknak, amelyek az osztály együttes munkáját lényegesen hátráltatják, gyakran nem a tanuló az oka. Súlyos következményeit azonban számtalan esetben ő viseli. Gondoljuk meg, hogy a házi feladat körül elkövetett bármilyen mulasztás a közösségi érzület meglazulására is vezet.

Amikor most a tanítási óra befejező mozzanatának végéhez érünk, még egy különleges órára óhajtok rámutatni. Miként az osztályfőnök az iskolai életben a koncentráció gondolatának megismerésítője, ép úgy az osztályfőnöki óra az a tűzhely, ahol a közösséget leginkább alakítják. Meleg, közvetlen, meghitt hangjával a többi órához viszonyítva még fokozottabban családias, bizalomkeltő. Megbeszélő óra. A szellemi fejlődés egyik feltétele, hogy az emberek gondolataikat egymással közöljék és véleményüket meg is hallgassák. Ha a beszélő gondolata nem egyezik a magunkéval, ne vágjunk a szavába, hallgassuk meg fégyélmezetten, nyugodtan, hogy elejét vehessük a társadalmi életben tapasztalható felmérhetetlenül sok félreértésnek, keserűségnek, haragnak, gyűlölködő nyomorúságnak, ami gyakran abból származik, hogy az emberek nem hallgatják meg egymást türelemmel, megértéssel. A közösség keretében az őszinte véleményadás, a higgadt vitaközlés, a nyugodt eszmecsere elsőrangú nevelő tényező: türelemre, önuralomra, önállóságra, bátorságra, meggondolt szókimondásra, szavakészségre, mások véleményének tiszteletbentartására nevel.

¹ Dewey John: Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben.

Az önmunkásság szükségességét az elmúlt évszázad neves pedagógusai szintén hangsúlyozták, a tanítás nevelői részét sem hagyták figyelmen kívül. Ennek biztosítását azonban az úgynevezett »tanhangulat«-ban látták, amely nem más, mint a tanítónak az a maradandó alaphangulata, amely oktatói szavában nyilatkozik meg.¹ A ma iskolájában a maradandó alaphangulatot a tanulók osztatlan élet- és munkaközössége adja meg, nem csupán a tanítási órában, hanem az iskola minden életmegnyilvánulásában, legyen az óra-közi szünet, játék, kirándulás, önképzőkör, verseny, iskolai ünnepség, szülői értekezlet, a tanulók sapkája a jelvénnyel, a lányok egyenköténye, a fiúk zöld munkaköténye stb., stb.

Ez pedig megteremthető, ha az egész tanári testület a közösség tudatának összefogó erejével egyesül a közös munkában: a mai iskola egyetemes feladatának megoldásában.

Hogy a jövő nemzedékünk hogyan állja meg majd a helyét önzetlenül és tette-készen a magyar nagy nemzeti közösségben, hogy mikép tölti majd be munkahelyét a magyar nemzeti közösség folytonosságának kiküzdésében, a magyar közösség értékeinek megbecsülésében, megőrzésében és gyarapításában, az jelentékeny mértékben attól függ, miképen valósítjuk meg a közösség elvét a nevelő-oktatásban.

Loschdorfer János.

A KEDÉLY NEVELÉSE.

A német »Gemüt« kifejezésére gyártott »kedély« szó jelentése majdnem azonos a »jókedv«-vel, csak némi árnyalati különbség állapítható meg köztük: jókedvű lehet bárki magában is, de társas viszonylatban inkább csak kedélyességről (Gemütlichkeit) beszélünk.

Előrebocsátom, nagy tévedés lenne azt hinni, hogy a nevelés komoly munkáját erre a kedélyességre akarnám alapítani. De kétségbe nem vonható, hogy a gyermeklélek irtózik a túlságos szigorúság, pláne a komorság sötét arculatától és nevelőjétől inkább megértő nyájasságot vár. Akármilyen komolyan fogja is föl a tanító vagy tanár a saját hivatását, mégis inkább vidámnak kell lennie munkájának végzésében. Amint a jó fegyelmező készségű testnevelő csak akkor érhet el értékes eredményeket növendékeivel, pl. a szereken, ha azok nem csupán kényszerhatás alatt dolgoznak, hanem a siker reményében, önkéntes erőfeszítéssel, azaz jó hangulattal tornáznak, épúgy a szellemi erő igazi forrása sem lehet a kényszer, a »kénytelen-kelletlen« vagy a büntetéstől való félelem, hanem a derús, egészséges jókedv.

¹ Lubrich Agost: Neveléstudomány.